

EGYENLŐSÉG

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

TÁRSADALMI HETILAP.

Előfizetési feltételek:

Budapest, VI., váci körút 3.

SZERKESZTI

Egész évre házhoz küldve . . . frt 7.—
Félévre " 3.50
Negyedévre " 1.75

hová minden küldemény intézendő.

SZABOLCSI MIKSA.

Egyes szám ára 14 kr.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNP.

A zsidóság lényege és fejlődése.

(Kivonat dr. Goldziher Ignác nov. 26-án és decz. 3-án tartott felolvasásaiból.)

Előadásainak folytatásában felolvasó a prófétizmust ismerteti. Mintha a sötétségből a világosságba lépnénk, — úgy mond — mintha vastag éji homályból verőfényes nyári napkeletre ébrednénk, úgy lépünk Izráelnek régibb vallástörténeti viszonyaiból a próféták körébe. Világosságba lépünk vele két szempontból. Először azért, mert a próféták reánk maradt iratai különösen alkalmasak arra, hogy bennök az illető korszakok vallásos helyzetét felismerhessük; de világosságba lépünk vele főleg erkölcsi tekintetben. Utóbbinak beigazolására megszólaltatja Ámoszt, Jezájást, Mikhát, Jeremiást; mind elkeseredett harczot folytat a füstölgő oltárok, az ezek szolgálatában álló áldozó papok és álpróféták ellen; mind korholja és ostromozza az erkölcsnélküli kultusban elmerült népnek bűneit s visszaéléseit; mind fennen hirdeti, hogy az Örökkévaló nem kíván áldozatot és tömjénfüstöt, hanem csak a jónak szeretetét, az igazságot és alázatosságot! Tanításukból legfényesebben visszatükröződik az erkölcsi szempont a tekintetben is, hogy az nemcsak Izráelnek, hanem az őket környező népeknek, sőt az egész emberiségnek szól. Ámosznak — mondja felolvasó — Edom, Ammon, Moáb bűnei ép úgy megindítják szívét, mint saját szülőföldének állapota. Ezen univerzális érdek, mely a helyhez kötött hivatáson túl az emberiség távolabb köreit is felöleli, a prófétizmus fejlődésével mindig erősebb jellemvonásává válik e körnek és legpraegnansabbul jut érvényre a prófétizmus istenfogalmában, melynek megalkotásában a helyi korlátozást teljesen lerombolták, mi által az emberiség legszentebb eszméjét a legfényesebb magaslatra; az erkölcsi élet magaslatára emelték. Ezért ő bennök ismerjük mindmáig, — és minél gazdagabbá válik műveltségünk, mindinkább és inkább, — a mi vallásunk legavatot-

tabb tanítóit. kiknek eszményeihez és küzdelmeihez teljes lélekkel csatlakozunk, oly irányban, a melyben azok a jelen vallásos és erkölcsi viszonyokra vonatkozással birnak. Ez a mi közösségünk a prófétákhoz. Minden üdvös gondolatot, mely vallásunk lényegét alkotja, belőlük meritettük és valahányszor vallásunk történetében hosszas pangás után új életre lendült fejlődésünk, ennek vezetői tőlük kértek tanácsot, hozzájuk tértek vissza, mint a vallásos érzés legtisztább forrásához és hozzájuk térünk vissza mi is, ha ideig-óráig tartó ellankadás után hivatásunk érzete ismét új életre ébreszti vallásos gondolkodásunkat. És így a prófétizmus nem csak az első nagy csomópontját képviseli vallásunk történetének a régi korban, hanem benne foglaltatik egyuttal a jövőnek is eszményképe: a legjobb, a legnemesebb, a leg-tökéletesebb, a legmaradandóbb, a mit a zsidóság szelleme valaha létrehozott. És nincs ennél nemesebb anyag arra, hogy öntudatunkat éleszszük. *E szellemi kapocs fentartása: ez a mi lelkesedésünk; e szellemi kapocs a mi vallásunk lényege.*

A próféták fellépésének és letűnésének kellő méltathatása céljából ismerteti felolvasó azon vallás-erkölcsi viszonyokat, melyekre prófécziáikat alkalmazták. Hogy azonban kellőképen átérthessük — ugymond — azt a nagy változást, melyet a próféták nemcsak Izráelben, hanem a világtörténelemben a vallásos eszmék felfogása tekintetében prófécziáik által eszközöltek: tekintetbe kell vennünk azt az ethnografiai csoportot, mely közé a héberek Palesztinába való megtelepedésük által kerültek. Vallásos intézményeikre — jóllehet monotheistikus hagyományaikkal a vallásos élet magasabb fokán állottak — jelentékeny befolyást gyakoroltak a kanaáni intézmények, de nem csak ezek, hanem módosítólag hatott magának a meghódított országoknak természete is, a mely a vándor pásztortörzseket földművelésre utalta. E kanaáni befolyás s az általa létesült vallásos és erkölcsi élet módja s iránya heves ellenmondásra

hitták ki a prófétákat, a kiknek körében a kanaáni-val homlokegyenest ellentétes és erkölcsi téren egészen más hatással bíró isteneszme ápoltatott.

A kanaáni vallásoknak különösen egy kiemelkedő — egyébként más pogány vallásokat is jellemző — mozzanata az, a melytől való különbözőség és az ellene kifejtett küzdelem mutatja a prófétizmus vallásfelfogásának egyik alapgondolatát. A kanaáni vallásokban ugyanis az istenek viszonya a néphez ugyiszólván a *természet által* alkotott alapon nyugszik. Az egyes nép vagy törzs istene a neki hatalmat tulajdonító nép lakta *talajhoz* van kötve; ez a nép képezi hatalmának, segítségének tárgyát és hatalma az ő földjükön túl nem terjedhet; a nemzeti isten és más az övéen kívül levő nemzetek között semmi kapocs nem állhat fen. Fontos volt tehát a népre nézve, hogy ezen istenök jóindulatát folyton ébren tartsák, haragját lecsillapítsák s ennek elérésére áldozatokat mutattak be neki. A mely népnek sikerül egy hatalmasnak bizonyult isten bálványát arról a talajról, a melyen hatalma nyilvánult, eltávolítani, ez eltávolítás által a népet erejének támaszától akarta megfosztani: „Nincsen közöttte isten, a ki mellette és vele harczolna.” Az isten nemlétezik népén és országán kívül, a mint viszont a nép sem létezhetik nemzeti istene nélkül.

A kanaánizmus ezen vallásfelfogásában osztozik Izráel népe is; ezt hirdették *hivatalos* tanítói: azok, kikkel a próféták irataiban a hamis próféták nevezete alatt találkozunk.

E vallásfelfogás és a hamis próféták ellen küzdenek azon férfiak, kik nem voltak a nép fölött álló kaszt tagjai, nem hivatalból, hanem a lelkekben élő hivatásnál fogva hirdették az igazságot és kiket mi kiválóan prófétáknak nevezünk; mert szerintök *isten nem az országnak, nem a talajnak, hanem a mindenségnek istene*: Az isteneszme universalismusa volt jel-szavuk a helyileg korlátolt istenfogalom ellen fellépések kezdetétől annak legvégső idejéig.

E meggyőződésből, mely a prófétizmus hatása alatt Izráel vallásának is sarkalatos meggyőződésévé vált: az isteneszme megkorlátolásának már legutolsó árnyéka is eltűnt.

A próféták isteneszméjüknek épa kanaáni erkölcsellen felfogással szemben *erkölcsi súlypontot* kölcsönöztek, ez nem volt metaphisikai fogalom, hanem az erkölcsi eszménykép; és ezen fordult meg tulajdonképpen elkeseredett harczuk a kanaáni vallás és a népszerű papok s próféták ellen. Ők az Örökkévaló és a nép között *egyéni* erkölcsös viszony fenállását tanították: Izráel nem kényszerítettett az Örökkévaló szolálatára pusztán egy geographiai, vagy természeti tény által. Szabad választására volt bízva Isten elismerése és e pillanattól kezdve ő hozzá a legmélyebb szeretet

kötélékei fűzik; tehát nem természeti, hanem a szó legszorósabb értelmében erkölcsi kapocs. Ily benső viszony megalkotására képtelen volt a pogányvilág,

Isten *szeretetéről*, mely az emberiség történeti pályafutásában: a nép fejlődésében nyilvánul, a mi prófétáink szólottak legelőször az emberiséghez, Eszmekörünknek mintegy központját és a zsidó vallásos életnek mindmai napig egyik legfontosabb alkotóelemét képezi a *cheszed*. Fogalmat jelöl e szó, melyet mi szeretetnek, irgalomnak, kegyességnek stbnek fordítunk, a szerint, amint az összefüggés megkívánja, de a mely épen az által, hogy oly sok szóval magyarázhatjuk, hogy alkalom adtával választanunk kell, hogy mily magyar szó fődözné legjobban, bár mindegyik egy-egy részének, egy-egy mozzanatának megfelel: azt mutatja, hogy tulajdonképpen fordíthatatlan. Legtöbb van a *cheszed*-ben a *szeretetből*, de valójában nem azonos vele, nálanál gazdagabb, magasabb fogalmat jelöl, melyben azonban a szeretet nem hiányozhatik; van benne valami a hűségből, de ez is csak részét képezi és vele az irodalomban szeret párosan fellépni: *cheszed we-emeth*, szeretet és hűség. Megvan benne az irgalom, a kegyelem, anélkül, hogy mind e lelki mozzanatok kimerítenék a *cheszed* fogalmát. És e *cheszed* szót már a régi próféta nemcsak azon viszonyra alkalmazza, melyet Isten és az ember között fenállónak tanít, hanem a *cheszedet* megkívánja az emberektől egymáshoz való viszonyukban is. Hósea szerint az egész mindenség alapja a *cheszed*; nála nélkül gyászba borul és elsatnyul a mindenség rendje. „Te pedig térj meg istendhez — így mond más helyen ugyanezen próféta — őrizd a jogot és a *cheszed*-et és mindig bizzál istenedben,» És e prófétától kezdve az emberek közötti *cheszed* alap- és sarkpontja a próféták erkölcsstanának.

A *cheszed* kutforrása azon végtelen szeretet, melylyel Isten Izráel irányában viseltetik, de mely *cheszed* az egész világot eltölti; az isteni szeretetből sugárzik ki a társadalmi *cheszed* is az emberek között. A *cheszed* a lélek állandó tulajdonságát jelöli, mely összes megnyilatkozásainak alapszínét, jellegét, határozza meg; örökkétartó, az embert soha el nem hagyó, hasonló magasztos forrásához, melyet istenben keres és talál a próféta és a vallásos költő. A *cheszed* továbbá azzal a tudattal és meggyőződéssel jár, hogy általa nem pusztán érzületünk hajlamát független elhatározásunkat követjük, hanem igenis *fő- és alapszellemé éppen abban áll, hogy szükségképeni, törvényszerinti köteleke az erkölcsös életnek*, A próféta tanítása szerint a *cheszed*nek nevezett lelki hajlandóság csakis akkor bír erkölcsi értékkel, ha állandóan határozza és indítja az emberek cselekedeteit; nélküle hiábavaló a jó cselekedet; az igazság és jog gyakorlásának tökéletessége épp azon hangulat által nyer

értéket, melyet cheszednek neveznek, *szeretethez, irgalomnak, kegyességnek*, melyet sokszor az isten ismertetével azonosítanak. A próféta az életnek a cheszeddel való eltöltését többre becsüli az áldozatoknál s ünnepélyes körmeneteknél és minden külső szolgálatnál; szerinte isten ezt az erényt várja és nem az égő áldozatokat. A rabbinismus is a szeretet műveinek gyakorlásáról azt tanítja, hogy egyike azon három dolognak, melyek a világ fenállásának alapjait képezik. Ez alapon aztán a gemilluth chaszódim, a szeretet műveinek gyakorlása nem szűnt meg a zsidóság erkölcs-tana egyik főelvének megmaradni és ez elvvel a próféták tanaiban gyökerezünk.

Mindezekből láthatjuk, hogyha mint a történeti fejlődés megfigyelői, a *szeretet istenéről, a szeretet vallásáról* szólunk, úgy a régi zsidó prófétákat kell emlitenünk, mint azokat, kik a *szeretetet* a vallásos ismeretben és a vallásos életben azon polczra emelték, melynél magasabbra emelni azontul már alig lehetett. És ha a vallásos élet ezen foka az, melyről el lehetett mondani, hogy a legműveltebb tudat a legszivesebben egyesül vele, úgy reámutatott arra, hogy mily korban és mily viszonyok között nyilatkozott meg az emberiségnek a cheszed tana, mint a vallásos élet legmagasabb tartalma, melyet a zsidóság ezentul szüntelen mint lényegének legbecsesebb mozzanata őrizett mindmai napig. A cheszed a prófétizmus moráljának legrégibb eszméje. Ez a kiinduló pontja; de nem kizárólagos tartalma; mert a cheszed alapuló erkölcsös életnek későbbben, a prófétizmus fejlődési folyamában még egy magasabb formulája fogamzik meg a zsidóság régi tanítóinak szellemében és válik a zsidó etikának sarkpontjává: ez a *kedusa*: a szentség. Ez oly zsidó eredetű erkölcsi eszme, mely megint az etikai istenfogalomnak volt egyik virága.

A prófétai hirdetés tartalma szintén fejlődés tárgya volt; e téren is fejlődési korszakok jelölhetők ki, forduló pontok, melyek a fejlődés mozzanatait jelzik. Izrael állami életének feloszlása, a népnek Assyriába, majd Babylonyába való hurczoltatása az életviszonyokat oly gyökeresen forgatta fel, a fogságból való visszatérés és a reá következő restauratio ismét oly viszonyokat teremtettek, melyek egészen más irányba terelték a prófétai hirdetést, mint a milyenben a Jezsajások, Ámoszok, Hóseák tanítása mozoghatott. De minden változáson keresztül egy pont az, melyben mintegy legmagasabb célban központosul tanításuk és pedig: az egy isten vallásának megtisztítása minden pogány babonától, — az ily megtisztított vallásos világnézetnek megfelelő erkölcs, — az erkölcsnek megnyilatkozása nemcsak az egyénben, hanem az egész népben, melynek az erkölcs megvalósítása terén hivatást tulajdonítanak, — az erkölcsös egyénnek és

népnek *közvetlen* felemelkedése a chesed és kedusa egyetlen és végtelen forrásához, — az isten szolgálata külső nyilatkozásainak megtisztítása mindentől, a mi e felemelkedés közvetlenségének útjában áll. Ez eszmék voltak azok, melyek a prófétizmusnak lassu haladásával bár, de a népet ért csapások közepett mégis mindinkább és inkább érvényesülő befolyása által a zsidó nép öntudatába behatottak. Ez eszmék szolgálatában küzdöttek a próféták gúny és üldözés daczára szüntelenül. — „... az örökkévaló szava — így szól Jeremiás — nekem mindig szégyent és gúnyt hoz minden nap; azt mondtam: nem hirdetem többé, nem szólok többet nevében, de olyan volt a szívemben, mint az égő tűz, mely csontjaimba van zárva, én azt magamba foglalni gyenge vagyok, kénytelen vagyok vele” — az országban emelkedő bákák, vagyis azon magaslatok ellen, a melyeken a szent helyek és oltárok voltak, és az ezeken üzött áldozati kultusz ellen. Küzdöttek a bákák ellen, mert általuk a végtelen isten, kit az egek és az egek egei nem foglalhatnak magukba, a köznép érzületében helyhez fűzetett, melyet, avatott voltát tekintve, különös hódolat tárgyává tettek, mint az isten jelenlétének, oltalmának, gondviselésének helyi megjelenítőjét; küzdöttek az egész életet felölelő áldozati kultusz ellen; mert az áldozat által az ember isten jelenlétét kívánta ugyan elérni, általa kívánt az eltévedt lélek istenhez visszatérni, de másrészt mindennapisága által központjává vált a vallásos életnek és sűrűsége, minduntalansága annak a veszélynek tette ki, hogy a vallásos élet etikai mozzanatai mellette teljesen eltörpülnek és háttérbe szorulnak. Ott találjuk őket a füstölő bákák körül halhatatlan protestációikkal, melyekkel ezer évek multán is tolmácsolói maradnak az igazi zsidó vallásos érzésnek és meggyőződésnek. Tiltakoztak a tömjén és myrrha illatától áradó oltárok ellen, mert szerintük az áldozat, mely az egész nép által minden alkalommal végeztetett, épp e gyakorisága miatt háttérbe kell hogy szorítsa a lelkiéletet, az ünnepélyes érzést. A próféta szerint csak a *lélek* tiszta bizalma által lehet istenhez közel jutni. Az ember, a ki istennek közelségét keresi, az lépjen eléje szívével és lelkével; a ki azt érzi öntudatában, hogy bűnei által istentől eltávolodott, az nem fogja őt kiengesztelhetni áldozatai által, hanem azáltal, hogy szívével és lelkével ismét isten közelébe jut: *megtér* és isten is visszatér hozzá. E gondolatmód nem mellőzhető hallgatással azon eszmék során, melyeket legelőször a zsidók prófétáitól halott meg az emberiség, még pedig oly tökéletes és klasszikus módon, hogy e tant, a mint ezt a próféták irataiban hirdetve találjuk: a vallás későbbi fejlődésének bármily mozzanatában a lelki életet termékenyítő eszmével gazdagítani — nem volt mód.